

(Време, 23.04.2009)

У сусједној нам се Хрватској никако није могло догодити да у судском поступку буде рехабилитиран, на примјер, Алојзије Степинац – о "углављеним" ратним злочинцима попут поглавника Анте Павелића (никад процесуираног) и Андрије Артуковића (осуђеног у другој половини осамдесетих на 20 година затвора) да и не говоримо; та држава, наиме, никад није донијела закон о рехабилитацији, већ је Степинца и још неке сваке кривње за судјеловање у догађањима у оном рату ослободила саборским декларацијама, без отварања било каквог судског поступка. Исто то је у Хрватској примјењено и на Андрију Хебранга, некадашњег високог државног и комунистичког руководиоца, жртву монтираног политичког прогона који је – у до данас неразјашњеним околностима – убијен у Србији, наводно средином 1949. године. Хрватска држава његову је невиност потврдила тек декларацијом усвојеном у парламенту, док је Србија недавно о томе донијела и судску одлуку. Окружни суд у Београду је, поводом захтјева којег је поднио Хебрангов син Бранко из Загреба, усвојио захтјев за рехабилитацију и у рјешењу констатирао да је Андрија Хебранг био "жртва прогона и насиља из политичких и идеолошких разлога".

Закон: Та се одлука темељи на Закону о рехабилитацији из априла 2006. који у тек девет чланова регулира материју; за све остало судство се морало снаћи само. Данашња практична ситуација је ова: поводом захтјева за рехабилитацију одлучују окружни судови (овисно о адреси подносиоца захтјева или мјеста гдје је извршен прогон или неправда) у вијећима од три суца, једног кривично-правне, другог грађанско-правне и трећег управно-правне материје, што је логично: нису сви који су неправедно прогоњени били жртве на основу судских пресуда и само у кривичним поступцима. Пред окружна вијећа долазе предмети особа које су без судске или административне одлуке, или таквом одлуком, лишена из политичких или идеолошких разлога: живота, слободе или неких других права од 6. априла 1941. године до дана ступања Закона о рехабилитацији на снагу (члан 1 Закона), а које су имале пребивалиште на територију Републике Србије. Још се, у члану 7, каже да Министарство надлежно за правосуђе по службеној дужности објављује имена и податке о рехабилитираним лицима у "Службеном гласнику Републике Србије", сваког мјесеца, а и 8. члан каже да ће се "право на накнаду штете и право на повраћај конфисковане имовине рехабилитованог лица уредити посебним законом".

До данас је пред окружне судове у Србији стигло више од 1200 захтјева за рехабилитацију, од којих је већина прихваћена. Према подацима Министарства правде Србије, кад је ријеч о 8. члану Закона, уз рехабилитиране иде и накнада штете и поврат одузете имовине у претпостављеној вриједности од око милијарду еура. То ће се, ипак, ријешити "посебним законима" које још немамо: из садашње перспективе слиједе тек нови приједлози, измјене и допуне овог закона о рехабилитацији и посве новог закона о

реституцији, с којима би се требало отклонити сви проблеми садашњих рјешења, донесених због политичких разлога и нејасних у свему.

Нејасноћа је у првом реду кад ће суд, унутар својих малобројних одредби о доказима и подносиоцима, уопће моћи одбити захтјев за рехабилитацију. Ивана Рамић, портпаролка Окружног суда у Београду, за "Време" каже да ће суд одбити захтјев за рехабилитацију "када током поступка утврди да лице чија се рехабилитација тражи није лишено живота, слободе или другог права из политичких и идеолошких разлога". "Значи, да би захтев за рехабилитацију био усвојен потребно је да суд утврди да је лице судском или административном одлуком, или без такве одлуке, лишено живота или слободе или неког другог права из политичких или идеолошких разлога и то у периоду од 6. априла 1941. године, па до дана ступања на снагу овог закона, 25. априла 2006. године." Већ у мају 2006. појавили су се проблеми у примјени тог закона, а у насталом препуцавању између Врховног суда Србије и тадашњег министра правде Зорана Стојковића чије је Министарство саопћило да својим дилемама "сам (Врховни) суд не доприноси повећању свог угледа"; проблем је био у томе што у Закону о рехабилитацији нема одредби о томе у којем ће се поступку уопће рјешавати ти захтјеви, као и низу до данас неријешених ствари, на примјер оне о враћању конфисциране имовине насљедницима рехабилитираних.

Поступак: Конкретно, у Врховном суду Србије (ВСС) тада се појавила идеја да се надлежним органима – Влади, Министарству правде и Скупштини Србије – упути захтјев да по хитном поступку произведу допуне Закона о рехабилитацији којима ће, између осталог, бити регулирана правила поступка за одлучивање по захтјевима грађана. Врховни суд тад је одложио доношење одлуке о упућивању Закона о рехабилитацији на оцјену уставности, али није било јединственог става о томе да ли је поступак за рехабилитацију (у процесном смислу) једностраначки или двостраначки. Онда је једногласно одлучено да Грађанско одељење ВСС-а у што краћем року треба заузети правно схваћање да ли ће се у поступак укључивати и супротна страна, држава, односно да ли ће се у поступак позивати правобранилац. И на крају, ВСС је донио одлуку да ће се у поступку рехабилитације примјењивати ванпарнични поступак.

Зашто ванпарнични, а не парнични? Парнични поступак је "ригорозан, релативно униформан, снабдјевен јасним процесним инструментима за правилно утврђивање чињеница и закониту примјену права", писао је легендарни професор грађанског права Синиша Трива. "Насупрот томе, за претежан број изванпарничних поступака карактеристична је еластичност процесних института, па одатле и већа могућност прилагођавања специфичним грађанско-правним материјама о којима се у тим поступцима одлучује", каже Трива. Односно, у парничном поступку суд је везан легалним формама поступања и правилима за мериторно одлучивање, док је у изванпарничном поступку одлучивање о свим тим питањима често препуштено дискреционој одлуци суда (да не буде забуне, изванпарнични поступак се примјењује у многим подручјима, статусним и имовинско-правним и другим односима, од поступка за проглашење несталих особа и проглашења смрти, одузимања и враћања пословне способности, враћања и одузимања родитељских права, давања дозволе за брак итд.).

Тако су наши окружни судови, мишљењем Врховног суда Србије (изнуђеном љеношћу законодавца), кренули у изванпарничне поступке: ту нема заступника државе, могуће је лабаво оцјењивати доказе (у смислу да захтјев за рехабилитацију, ако његов

подносилац није у могућности да поднесе доказе о оправданости захтјева, мора поднијети "опис прогона или насиља са подацима који могу послужити за ближу идентификацију жртве и догађаја"), а одбити га је могуће тек онда кад се "током поступка утврди да лице чија се рехабилитација тражи није лишено живота, слободe или другог права из политичких и идеолошких разлога".

Професор Правног факултета Јовица Тркуља у једном свом тексту (часопис "Hereticus") говори о томе да је у правном савладавању ауторитарне прошлости један од важних корака рехабилитација политичких осуђеника и кажњеника, који је често врло тежак и болан јер су у прошлости многи људи били осуђивани мимо важећих правних норми или на основу непримјерених и нецивилизацијских прописа. Наш закон, нажалост – и за разлику од других држава – није био праћен доношењем неопходних пратећих закона, попут оних реституцијских или о отварању досијеа – констатира Тркуља и износи најважније замјерке правних стручњака: да је њиме уређена само правна рехабилитација у ширем смислу (укидање осуде, односно казне жртава политике репресије), да није одредио врсту поступка (учинио је то тек Врховни суд Србије), да се рехабилитација може захтијевати не само за период ауторитарне власти него и од пресуда донесених до априла 2006. године, да се могу рехабилитирати само жртве које су "имале пребивалиште на територији Републике Србије, успркос чињеници да место пребивалишта у негдашњој заједничкој земљи (ДФЈ, ФНРЈ, СФРЈ, СРЈ) није имало никакав значај", да по Закону "свако заинтересовано физичко или правно лице може да захтева туђу рехабилитацију", што ће рећи и против воље жртве, што је апсурдно јер је рехабилитација право а не нешто што се може наметнути жртви... Другим ријечима, тврди Тркуља, Закон омогућује рехабилитацију и против воље жртве као и објављивање њеног имена и података противно праву на приватност.

Правна несигурност: Уз то, Закон пати од "безобалних појмова и посве неодређених кључних категорија, чиме је угрожена елементарна правна сигурност и отворен простор за утицај политике на правно одлучивање", а умјесто очекиване правде, он је донио правну несигурност и протууставност, закључује Тркуља.

Окружни суд у Београду на својој интернет страници износи податке њиховог одјела за рехабилитацију: да је од доношења Закона до тренутка објављивања података поднесено укупно 624 захтјева за рехабилитацију, од чега је 163 ријешено: 87 је усвојено, а преосталих 76 је ријешено на други начин ("спајање, одбијање, повлачење, ненадлежност"). Највећи број захтјева – а ту статистику можемо узети као правило – поднесен је без попутне документације и доказа о основаности захтјева, па их суд – ако је могуће – прикупља по службеној дужности. У том смислу, каже Окружни суд у Београду, најчешће се обраћа Безбедносно-информативној агенцији, Архиву Србије и Војном архиву, што све утјече на дужину трајања поступка. "Активнија улога подносиоца захтева, односно подношење, уз захтев, свих релевантних докумената и доказа, нешто је што би олакшало и убрзало поступак одлучивања по захтеву", каже се у анализи тог суда, те се додаје да је међу поднесеним захтјевима највише оних којима се тражи

рехабилитација особа осуђених као присталице Информбироа (1948), или због сурадње с окупатором и особа које су, непосредно по завршетку Другог свјетског рата, без судске одлуке лишене живота. "Приликом одлучивања о поднетом захтеву суд не преиспитује судске одлуке, јер поступак не иде за тим да се утврди да ли је неко лице учинило кривично дело за које му је суђено. У поступку рехабилитације утврђује се да ли је до прогона или неправде дошло из политичких или идеолошких разлога, а то није увек праћено судском одлуком", стоји на сајту Окружног суда у Београду – и то је суштина...

Закон по којем судови данас морају поступати ништа није ријешено, нити поступак, нити кога треба рехабилитирати, а кога не: исти су они који су осуђени због ратних злочина и колаборације, с онима који су стрељани без икакве одлуке и образложења. Има обећања за нова законска рјешења, али она неће поправити штету од садашње ситуације у којој су и они – не само ми – исти; без обзира на то јесмо ли криминалци, четници и ратни злочинци, пратиоци њихови или тек несретни суграђани или сувременници. Или насљедници. Или, како је то рекла хисторичарка Бранка Прпа, није спорно да све жртве имају право на рехабилитацију, али је спорно да се кроз овакав Закон "на мала врата" уведе рехабилитација колаборациониста, односно Недића и Љотића.

Коме још није јасно, нека се сјети Павелића и Артуковића с почетка ове приче.